

УДК 304.44

ОЛЕНА ШИМКО

м. Краматорськ

shimkoelena2016@gmail.com

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА В УКРАЇНІ

Розглядаються питання визначення соціальної політики різними дослідниками, існуючі її моделі з характеристикою моделі, яка панує в Україні, суб'єкти, роль у загальному політичному житті країни, значення та рівні соціального захисту населення, нормативно-правова база існування соціальної політики.

Ключові слова: соціальна політика, середній клас, соціальний захист, демократія, лібералізм, закон, держава.

Сьогодні можна впевнено говорити про загрозу національній безпеці країни та її державного суверенітету через вкрай нестабільну соціальну ситуацію, яка має низку проблем, як то загальне зубожіння населення, велике майнове розшарування, зменшення доступу до якісної освіти та медичного обслуговування, занедбаний стан культури та спорту. Це призводить також до зниження інтересу більшості населення у суспільному житті, дестабілізації суспільно-політичних процесів, виникнення та загострення конфліктів у державі. Тому дослідження соціальної політики є дуже важливим та актуальним для істориків та політологів.

Цілі репрезентованого дослідження – дати узагальнене визначення соціальної політики з урахуванням існуючих підходів дослідників різних країн та наукових шкіл, визначити модель існуючої в Україні соціальної політики, з'ясувати нормативно-правову базу, на якій ґрунтується ця політика та наголосити на значенні цієї галузі політичного життя. Історіографічна база складається з монографій та навчальних посібників по даній тематиці [1; 2; 8; 11], загальних праць, де зустрічаються ті чи інші аспекти досліджуваної проблеми [3; 4; 5; 6; 7], та статей у наукових журналах [9; 10].

Значна кількість дослідників упевнена, що в українському соціумі та його управлінських структурах виникла гостра практична потреба у комплексному науковому вивченні і моніторингу кризових та катастрофічних процесів. По суті, мова йдеться про появу нового

виду життєдіяльності суспільства – забезпечення соціальної безпеки як здатності суспільства до захисту від зовнішніх та внутрішніх загроз сталого розвитку [1, 34].

Значення соціальної політики визначається її впливом на процеси відтворення робочої сили, на підвищення продуктивності праці, освітнього і кваліфікаційного рівня трудових ресурсів, на рівень науково-технічного розвитку продуктивних сил, на культурне і духовне життя суспільств. Соціальна політика, спрямована на покращення умов праці і побуту, розвиток фізкультури і спорту, приєє зниженню захворюваності і цим самим відчутно впливає на скорочення економічних витрат у виробництві. Завдяки розвитку таких систем соціальної сфери, як громадське харчування, дошкільна освіта, звільняється частина населення зі сфери домашнього господарства, підвищується зайнятість у суспільному виробництві. Наука і наукове забезпечення, визначальні перспективи економічного розвитку країни в епоху НТР, також є частиною соціальної сфери, а ефективність їхнього розвитку регулюється в межах соціальної політики [2, 11].

Існує багато різноманітних визначень соціальної політики, варіантів її розуміння та тлумачення, хоча більшість має спільні риси. Так, С. Баркер у «Словнику соціальної роботи» говорить про те, що соціальна політика – це діяльність і принцип суспільства, які формують спосіб, за допомогою якого воно втручається та регулює відносини між індивідами, групами, громадами, соціальними закладами.

Ці принципи та дії, на думку автора, є результатом звичаїв та цінностей суспільства та визначають розподіл ресурсів і рівень добробуту його людей [3, 74].

Американці Е. Баумхайер та В. Шор визначили соціальну політику як напрям дій щодо соціальних явищ з метою управління взаємовідносинами і розподілом соціальних ресурсів. Англійський дослідник Дж. Стюарт характеризує соціальну політику як сферу державної діяльності, відповідальну за створення та надання соціального захисту, що включає соціальні послуги та виплати [4, 38].

Чимало дослідників минулого були згодні з О. Хеффе, який вважав, що для забезпечення легітимності людського співжиття, необхідно надати йому правового характеру, причому право повинно базуватися на справедливості, а також справедливе право має бути захищене громадським правопорядком [5, 12].

У сучасному розумінні соціальна політика – це один з методів державного регулювання, що має назву «державна загального добробуту». Серед авторів такого підходу чимало відомих дослідників, як от К. Еспін-Андерсен та Дж. Е. Кольберг, які вважають, що соціальна політика є засобом зменшення залежності від ринку у важливих сферах споживання, а також зміни самого статусу робітника, якому держава повинна надавати гарантії заробітної плати [6, 75].

Загалом же можна сказати, що соціальна політика – це один з напрямків державної політики, що залежить від форми державного устрою, пов'язаний з політичною та соціальною доктриною країни, її економічним становищем та політикою, поділяється на проголошену та реальну, які відрізняються сутністю та методами впровадження. Держава виступає складним та протирічливим суб'єктом соціальної політики, окремі елементи або органи якої можуть проводити різні види такої політики, які не завжди узгоджуються один з одним.

Тому соціальна політика – це також сукупність ідеологічних уявлень суспільства та держави про цілі соціального розвитку та діяльність по досягненню соціальних показників, які відповідають цим цілям. При розгля-

данні змісту соціальної політики можна орієнтуватися на широкий підхід, тобто до соціального відносити все те, що не є природним, тобто те, що вироблено в процесі людської соціальної практики. Більш вузькою є точка зору, що розмежовує виробничу сферу та невиробничу, надаючи останній статус соціальної. Слід пам'ятати, що метою соціального розвитку є саме суспільство, тобто збільшення "соціальності" у ньому, зростання можливостей соціального функціонування для всіх індивідів, незалежно від їхнього походження, соціального статусу, фізичних особливостей або інтелектуальних здібностей.

Під соціальною політикою ми маємо на увазі також сукупність соціально-економічних заходів держави, підприємств, організацій, місцевих органів влади, спрямованих на захист населення від безробіття, підвищення цін, знецінення трудових заощаджень. Соціальна політика будь-якої держави передбачає визначення напрямків у всіх сферах соціально-політичного життя, що обумовлюють процес розвитку соціального буття й соціальної безпеки людини.

Суб'єктами діяльності соціальної політики як системи взаємовідносин у суспільстві виступають державні інститути влади й інститути громадянського суспільства, а об'єктом – населення країни, незалежно від приналежності до будь-якої соціальної групи або страти. Виходячи з цього, частіше під соціальною політикою у прикладному, практичному сенсі розуміють сукупність конкретних дій і заходів, які спрямовані на забезпечення життя населення. Залежно від того, від кого виходять ці дії і хто є ініціатором, розрізняють відповідні види соціальної політики – державну, регіональну, корпоративну тощо [7, 794].

Для ефективного функціонування соціальної держави кількість державних витрат на соціальну сферу повинна визначатися об'єктивними потребами суспільства, гостротою його проблем, а заходи соціальної допомоги, за широкого спектру її форм, повинні носити адресний характер. Для соціальної політики України це означає активну роль держави в економіці, соціальний контроль, створення ефективної системи соціального захисту, дотримання прав людини, тобто посилення

соціальної орієнтованості держави, важливим показником якої є обсяг та характер фінансування державою соціальних програм і співвідношення статей видаткової частини держбюджету [8, 135].

Світова практика визнає дві основні моделі соціальної політики – ліберальну й патерналістську, тобто соціально-демократичну. Перша зорієнтована на створення підстав для вирішення індивідуальних проблем самим громадянином. Держава ж забезпечує відповідні умови й бере на себе відповідальність за виконання тих функцій, які не може виконати власними силами та чи інша особа. У цьому випадку провідною ідеєю є забезпечення рівних можливостей усіх членів суспільства, надання їм рівних прав стосовно досягнення бажаного соціального статусу. За такого підходу держава не несе відповідальність за розвиток громадян та їх соціальну перспективу, але створює необхідні економічні, правові й культурні умови для кожного з них. Основною метою соціальної політики за соціально-демократичної моделі виступає досягнення соціальної справедливості, скорочення нерівності у розподілі соціальних та економічних ресурсів шляхом абсолютного зменшення різниці у статусі та доходах громадян. Тут держава гарантує певний рівень доходів та соціальних послуг для окремих груп населення незалежно від їх особистого трудового внеску у загальний добробут. Витрати ж на соціальні послуги розглядаються як інвестиції у людський капітал, що є найвищою цінністю та умовою економічного зростання [9, 3–6].

Можемо впевнено стверджувати, що в Україні на сьогодні поєднуються ці дві моделі соціальної політики, тому що яскраво виражених рис якоїсь одної моделі немає, натомість ми бачимо відсутність значного соціально-економічного розвитку, який необхідний для ліберальної моделі, що безумовно є взірцем для національної стратегії соціального розвитку. Проте, у сучасній Україні домінують риси патерналістської концепції, що є безумовно наслідком радянських підходів до організації життя суспільства і яка протирічить євроінтеграційним прагненням країни, а також ринковій економіці.

У сучасній Україні соціальна політика держави викликає високий рівень зацікавленості у суспільстві, перебуваючи в епіцентрі численних наукових та поза наукових дискусій. Труднощі, які влада відчуває у формуванні основних засад соціальної політики, складнощі в її реалізації, численні недоліки приховують реальну небезпеку для стабільності соціальних відносин, загрозу збільшення майнового розшарування суспільства, поширення бідності.

Одна з найважливіших проблем українського суспільства сьогодні – це недостатнє врахування соціального чинника у проведенні численних політичних та економічних реформ. Влада й досі не створила належних умов для праці, відпочинку, проживання, медичного обслуговування, освіти. Відсутність довгострокової стратегії держави у соціальній галузі, слабкість законодавчої та нормативно-правової бази соціального управління, відсутність національних соціальних стандартів, слабка орієнтація соціальної політики на захист прав та інтересів працюючого населення призвели до падіння добробуту та життєвого рівня громадян. Тому становище України вимагає формування більш чіткої й виваженої соціальної політики, яка б мала змогу нівелювати негативні наслідки ринкових змін – бідність, зростання злочинності, корупції, інфляції тощо. Концепція соціальної політики має бути реальною та життєвою, націленою на зняття гостроти соціальних проблем, враховувати потреби людей та обмежені на даному етапі розвитку суспільства можливості їх задоволення. Україна, яка перебуває у нестабільній соціально-економічній та політичній ситуації, не повинна точно копіювати досвід інших країн з їхньою системою соціального захисту та соціальної політики у цілому. Але не можна нехтувати накопиченим у світі досвідом вирішення соціальних проблем, треба його ретельно аналізувати та використовувати для вирішення власних потреб.

Слід пам'ятати, що соціальна політика є домінуючим напрямом внутрішньої політики держави, складовою частиною загальної політики. Її засади, втілені у соціальні програми та різні заходи, спрямовані на задоволення

потреб та інтересів людей і суспільства в цілому, мають бути адекватними стану економіки держави. Проте, цей аспект містить і зворотній бік, бо ігнорування соціальних проблем може призвести до серйозних економічних втрат. Мета соціальної політики будь-якої розвиненої держави – це завжди забезпечення стабільного, без заворушень і потрясінь, життя та діяльності держави, досягнення соціальної згоди, цілісності, високого рівня добробуту людей.

У нашій країні також дуже активно присутня політична складова соціальної політики, яка б мала бути спрямована на зняття або пом'якшення можливої соціальної напруги у суспільстві, забезпечення достатнього рівня життя усіх верств населення, ліквідацію соціальної дискримінації. Проте спостерігається ситуація маніпулювання соціальними питаннями та стандартами, коли соціальна політика є не тільки інструментом утримання влади, а у значно більшій мірі засобом боротьби за неї. У період передвиборчих кампаній спекуляції на тему соціальних преференцій тим чи іншим прошаркам населення стають нині чи не найголовнішим аргументом опозиції. У світовій практиці стандартами благополуччя у державі є рівень життя «середнього класу», який і має бути орієнтиром для збалансованої соціальної політики в Україні також, але є зараз не чисельним і нестабільним. Треба пам'ятати, що чим більшим є «середній клас» у суспільстві, тим більш стабільним та плавним є соціально-економічний та політичний розвиток держави.

В Україні ціна реформ подекуди є надмірною, а система соціального захисту малоефективною. Можна сказати, що система соціального захисту у країні знаходиться на етапі формування, пошуку найбільш ефективних програм, бо існуючі компенсації, субсидії, одноразові виплати, пільги тощо не свідчать про існування системи продуманих централізованих, соціально орієнтованих заходів. І хоча в Україні спостерігається постійне збільшення соціальних видатків, їх розподіл є недосконалим, що призводить до марнотратства, розпорошення коштів, нівелювання більшості соціального ефекту від них.

Загалом, у практиці здійснення політики соціального захисту прийнято виділяти три його основні рівні:

Перший – державний рівень, на якому перерозподіл доходів відбувається на рівні суспільства у цілому. Він представлений системою державного соціального забезпечення, зокрема, державним соціальним страхуванням та соціальною допомогою.

Другий рівень – колективний, у рамках якого відбувається перерозподіл доходів у середині певної групи населення і який представлений корпоративним соціальним забезпеченням у вигляді соціальних фондів підприємств, профспілок тощо.

Третій рівень – індивідуальний, для якого характерним є перерозподіл доходів, який здійснюється в індивідуальному порядку відповідно до потреб та можливостей окремих суб'єктів як фізичних, так і юридичних осіб. Цьому рівню відповідають особисті заощадження, особисте страхування [10, 123–126].

Серед недоліків сучасної системи можна назвати недосконалу нормативно-правову базу, що мала б забезпечити регулювання належного рівня якості соціальних послуг.

Крім Конституції, нормативно-правові акти, що регулюють засади соціальної політики та механізми її реалізації, можна поділити на відповідні групи: декларації, хартії та конвенції стосовно прав людини; міжнародні та міжурядові угоди; документи, що визначають напрямки державної політики; правила тлумачення законодавства; документи, що регламентують реалізацію державної політики у певній сфері або галузі щодо окремої групи громадян чи проблем; угоди між окремими юрисдикціями про фінансування або проведення соціальної політики або програм; документи, що регламентують діяльність у соціальній сфері на місцевому рівні; загальні закони [11, 40–42]. Державну політику України у сфері соціального захисту населення не можна вважати сформованою та достатньою, не дивлячись на ратифікацію багатьох міжнародних та європейських конвенцій, які, на жаль, не завжди відображаються в українському законодавстві. Криза в економіці в ідеалі має не тільки не послаблювати, проте посилювати роль держави в управлінні суспільними процесами. В умовах переходу до соціально орієнтованої держави, цілі соціальної політики мають здійснюватися на всіх

рівнях: міжнародному, національному та регіональному.

Роблячи висновок, можна сказати, що сьогодні в Україні є велика проблема поєднання політики з усіма сферами, у тому числі з соціальною. Політики часто лише проголошують соціально орієнтовані гасла, дають фантастичні обіцянки, проте виконують дуже незначну їх частину. На перший план у такій ситуації має виходити соціально-економічна доцільність реформ, які проводяться урядом, а не політичні амбіції виконавців. Лише активна політика у царині соціального забезпечення населення може створити умови для постійного та надійного добробуту кожної родини, захисту громадянських прав особистості та гарантування надійного майбутнього кожного громадянина.

Список використаних джерел

1. Шевчук П. І. Соціальна політика та соціальна безпека людини. — ЛРІД НАДУ. — 2008. — 176 с.
2. Пилипенко П. Д. Право соціального забезпечення: навч. посібник / П. Д. Пилипенко та ін. — К.: Вид-во «Юн Юре», 2006. — 496 с.
3. Баркер С. Словарь социальной работы / С. Баркер. — М.: Наука, 1994. — 345 с.
4. Тамм А. Є. Роль Ради Європи у забезпеченні прав людини на сучасному етапі: навч. посібн. / А. Є. Тамм, В. О. Ріяка. — Харків: Видавець А. І. Шуст, 2002. — 307 с.
5. Хеффе О. Политика. Право. Справедливость. Основоположения критической философии права и государства / О. Хеффе. — М.: Человек и Закон, 1994. — 145 с.
6. Создавая социальную демократию. Сто лет социал-демократической рабочей партии Швеции. — М., 2001. — С. 75—78.
7. Политический менеджмент: учеб. пос. / под. общ. ред. В. И. Жукова, А. В. Карпова, Л. Г. Лаптева, О. Ф. Шаброва. — М.: Изд-во ин-та психиатрии, 2004. — 944 с.
8. Основы социальной работы / отв. ред. П. Д. Павленок. — М.: Инфра, 1997. — 368 с.
9. Папієв М. Соціальна політика та її вплив на доходи і рівень життя населення / М. Папієв // Україна: аспекти праці. — 2004. — № 7. — С. 3—10.
10. Бендасюк О. Державне управління соціальним захистом населення в умовах ринкової економіки / О. Бендасюк // Галицький економічний вісник. — 2010. — № 1 (26). — С. 123—126.
11. Иванова О. Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти: курс лекцій / О. Л. Иванова. — К.: КМ Академія, 2003. — 107 с.

ELENA SHIMKO
Kramatorsk

SOCIAL POLICY: THEORY AND PRACTICE IN UKRAINE

The problems of defining social policy by different researchers, existing models with the characteristic of the model that dominates in Ukraine, subjects, the role in the overall political life of the country, the significance and levels of social protection of the population, the regulatory framework for the implementation of social policy are considered.

Key words: social policy, middle class, social protection, democracy, liberalism, law, state.

ЕЛЕНА ШИМКО
г. Краматорск

СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА В УКРАИНЕ

Рассматриваются вопросы определения социальной политики разными исследователями, существующие ее модели с характеристикой модели, которая господствует в Украине, субъекты, роль в общеполитической жизни страны, значение и уровни социальной защиты населения, нормативно-правовая база осуществления социальной политики.

Ключевые слова: социальная политика, средний класс, социальная защита, демократия, либерализм, закон, государство.

Стаття надійшла до редколегії 27.11.2017